

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Karla Šimíková

Jazykové rysy klasické portugalštiny v současné brazilské portugalštině

Linguistic features of Classical Portuguese in contemporary Brazilian
Portuguese

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí této bakalářské práce Mgr. Petře Svobodové, Ph.D. za cenné připomínky, odborné rady, podněty k zamyšlení a vstřícný přístup při vedení této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne: 14.5.2021

Karla Šimíková

Klíčová slova:

Klasická portugalština, brazilská portugalština, fonetika, morfologie, syntax

Keywords:

Classical Portuguese, Brazilian Portuguese, phonetics, morphology, syntax

Abstrakt:

Tato bakalářská práce je zaměřená na popis a následné porovnávání rysů z období klasické portugalštiny a rysů současné brazilské portugalštiny. Je rozdělená na tři celky. V prvním z nich se věnujeme obecnému historickému kontextu s přihlédnutím k jazykovému vývoji v Brazílii. Další z nich má pak za úkol popsat oba pozorované systémy – jak klasickou portugalštinu, tak brazilskou portugalštinu. Ty jsou popisovány v rámci fonologického a následně morfosyntaktického systému s přihlédnutím k cíli práce, tj. srovnání s rysy klasické portugalštiny, které se ve větší či menší míře promítají do dnešní brazilské portugalštiny. Poslední kapitola se pak věnuje shrnutí, tedy v jakých rysech se brazilská portugalština podobá klasické portugalštině a v jakých rysech se naopak liší a dále je zde nastíněn rozdílný vývoj brazilské a evropské portugalštiny.

Abstract:

The bachelor thesis is dedicated to the comparison of linguistic features of Classical Portuguese and those of Brazilian Portuguese, commenting their similarities and differences. This thesis is divided into three parts. The opening one deals with the general historical context, considering the linguistic evolution in Brazil. Subsequent part aims to describe both observed systems, Classical Portuguese and Brazilian Portuguese. These are described within the phonological and subsequently morphosyntactic systems, taking into account the aim of the work: Tracking those features of Classical Portuguese (to a greater or lesser extent) that are present in today's Brazilian Portuguese. Consequently, the last chapter is devoted to evaluating the extent of similarities between the two linguistic systems and outlining the different developments of Brazilian and European Portuguese.

OBSAH

1. Úvod	8
2. Historický kontext	10
2.1. Portugalština na americkém kontinentu	10
3. Klasická portugalština	13
3.1. Periodizace	13
3.2. Fonetické rysy klasické portugalštiny	15
3.2.1. Vokalický systém klasické portugalštiny	15
3.2.2. Konsonantický systém klasické portugalštiny	18
3.3. Morfosyntaktické rysy klasické portugalštiny	21
3.3.1. Člen	21
3.3.2. Oslovování	21
3.3.3. Postavení osobních předmětových zájmen	22
3.3.4. Užívání gerundia v slovesných perifrázích	22
4. Brazilská portugalština	24
4.1. Fonetické rysy brazilské portugalštiny	24
4.1.1. Vokalický systém brazilské portugalštiny	24
4.1.2. Konsonantický systém brazilské portugalštiny	26
4.2. Morfosyntaktické rysy brazilské portugalštiny	27
4.2.1. Člen	27
4.2.2. Oslovování	27
4.2.3. Postavení osobních předmětových zájmen	29
4.2.4. Užívání gerundia v slovesných perifrázích	29
5. Rysy klasické portugalštiny v současné brazilské portugalštině	31
5.1. Vokalický systém	31
5.2. Konsonantický systém	32
5.3. Morfosyntaktické rysy	33

6. Závěr	35
Seznam použité literatury	37
Znaky fonetického přepisu	39

1. Úvod

Brzy po objevení Nového světa Španěly se k americkému kontinentu dostává i portugalská výprava, přesněji řečeno flotila pod velením Pedra Álvarese Cabrala, která zakotví severně od dnešního Porto Seguro. Výprava, která původně směřovala do Indie, se příliš dlouho nezdrží a brzy po prozkoumání pobřeží nové země pokračuje k původnímu cíli své cesty. Od této chvíle se však po následující staletí dějiny této části amerického kontinentu a Portugalska budou do značné míry prolínat. Toto prolínání zasáhne nejen dějiny, ale i jazyk, který na americký kontinent Portugalci přinesou, tedy portugalštinu.

A právě o tomto jazyku pojednává naše práce, především pak o jeho vývoji od portugalské varianty k brazilské. Historie jazyka je velmi komplexní disciplína, kterou ovlivňuje mnoho faktorů. Některé rysy a jejich zachovalost se dají vysvětlit velmi jednoduše a prostě, u některých vědci stále tápou. Kromě lingvistických faktorů mají na vývoj jazyka také velký vliv samotní mluvčí a jejich preference, které můžou být ovlivňovány dalšími faktory jako třeba jejich kulturně-sociálním postavením, původem či mírou vzdělanosti. Tak jako se styky a vztahy obou zemí v různých etapách prohlubovaly a pak zase odcizovaly, tak se i jazyk střídavě oddaloval a zase přibližoval svému protějšku z Pyrenejského poloostrova. V naší práci se chceme zaměřit na to, do jaké míry se v brazilské portugalštině odráží rysy staré evropské portugalštiny, ze které se postupně vyvinula. V šestnáctém století, tedy v době, kdy se dostává portugalština na americký kontinent a začíná tvořit základy brazilské varianty, se v Portugalsku používá portugalština označovaná jako klasická. V práci se zaměříme na popis rysů této klasické portugalštiny a následně popíšeme současnou brazilskou portugalštinu. Rysy, které budeme popisovat, budou vybrány na základě cíle naší práce. Zaměříme se tak pouze na rysy, které umožní následné srovnání a objevují se v obou systémech. Tato komparace, tedy zjištění, do jaké míry se rysy klasické portugalštiny promítají do současné brazilské portugalštiny, bude provedeno v závěru naší práce.

Pro správné pochopení záměru práce je důležité obeznámit se alespoň rámcově s brazilskou historií, a proto se jí budeme věnovat v první kapitole. Především se zaměříme na důležité milníky v historii v souvislosti s jazykem. Uvedeme fakta týkající se rozšíření portugalštiny na americkém kontinentu a budeme sledovat, jak ji ovlivnily jiné jazyky, především indiánské a africké, ale také jazyky mnohých přistěhovaleckých skupin. V následující kapitole už přejdeme k teoretické části, popisu jednotlivých jazykových rysů první vybrané jazykové varianty: klasické portugalštiny. Zde se zaměříme na popis

fonetických rysů a potom také na popis rysů morfosyntaktických. Fonetické rysy se dále budou dělit na vokální a konsonantický systém. V prvním z nich se blíže zaměříme na jednotlivé vokální pozice: přízvučnou, nepřízvučnou nefinální a nepřízvučnou finální. Ve druhém nás potom bude zajímat vývoj subsystému sibilant, simplifikace opozice /tʃ/ a /ʃ/, výslovnost finálních sibilant /s/ a /z/ a záměna /v/ za /b/. U morfosyntaktických rysů se budeme věnovat postavení členu před přivlastňovacími zájmeny, problematikou oslovení, postavení osobních předmětových zájmen a užívání gerundia ve slovesných perifrázích. Vycházet budeme především z titulů, které se věnují historii portugalského jazyka. Kromě stěžejní knihy známého francouzského lingvisty Paula Teyssiera *História da Língua Portuguesa* (Historie portugalského jazyka), se dále jedná o tituly *Introdução à História do Português* (Úvod do historie portugalštiny) portugalského lingvisty Iva Castra a *Vývoj portugalského jazyka* českého lingvisty Jana Hricsiny. Stejným způsobem se ve třetí kapitole budeme zabývat popisem současné varianty brazilské portugalštiny, kde budeme vycházet především z děl *nova gramática do português contemporâneo* (Nová gramatika současné portugalštiny) lingvistů Celsa Cunhy a Lindley Cintry a *Moderna Gramática Portuguesa* (Moderní portugalská gramatika) brazilského lingvisty Evanilda Bechary. Mimo uvedené tituly budeme doplňovat informace také z odborných článků, zabývajících se touto tematikou. V závěrečné části této bakalářské práce budeme vycházet z poznatků získaných v průběhu psaní práce a porovnáme jednotlivé rysy dříve popsané v jednotlivých systémech jazyka. Vyhodnotíme tak, které z rysů klasické portugalštiny a do jaké míry zůstaly zachovány v současné brazilské variantě portugalštiny. K tomuto vyhodnocení nám pomohou námi vytvořené tabulky, které shrnují oba systémy.

2. Historický kontext

V dnešní době mluví portugalštinou více než 280 miliónů obyvatel planety Země. Kromě Portugalska se mezi země mluvící portugalsky řadí země jako Mosambik, Angola, Guinea-Bissau, Východní Timor, Sv. Tomáš a Princův ostrov, Kapverdské ostrovy a v neposlední řadě především Brazílie.¹ Je známo, že všechny tyto země, vzhledem k vlivu domorodých jazyků, vzdálenosti od domovské země a dalším okolnostem, hovoří odlišnými variantami portugalštiny.

Abychom pochopili, jak se tento jazyk vyvíjel na americkém kontinentu a postupně dospěl až do nynější podoby, je důležité se podívat také na základní historické údaje, které jsou nedílnou součástí tohoto vývoje. Vzhledem k charakteru a cíli naší práce budeme brát ohledy především na faktory, které pravděpodobně ovlivnily jazykový vývoj a současnou podobu brazilské portugalštiny.

2.1. Portugalština na americkém kontinentu

Dne 25. dubna 1500 zakotvila portugalská flotila pod velením Pedra Álvarese Cabrala u pobřeží dnešní Brazílie. Portugalci s sebou přivezli svůj jazyk, který se později rozšířil po celé Brazílii a následně se stal jejím jediným úředním jazykem. V průběhu prvních dvou století po příjezdu Portugalců se na území Brazílie používal především jazyk zvaný *língua geral*². Ten byl vytvořen jezuity, kteří začali od druhé poloviny XVI. století zakládat na území Brazílie první misie a vytvořili tento jazyk především pro vzdělávací a katechizační účely. Využili pro to v té době nejfrekventovanějšího indiánského jazyka *tupi*, který zjednodušili a dali mu gramatickou strukturu. Tento jazyk se pak dále dělil na dvě větve: *língua geral paulista* na jihu země a na severu potom *língua geral amazônica*.³ K jezuitským záznamům tohoto jazyka se později obrací celá řada lingvistů. Mezi první popisy tohoto jazyka patří díla *Arte da Gramática da Língua mais usada na Costa do Brasil* (Gramatické umění nejpoužívanějšího jazyka na pobřeží Brazílie) od Josého de Anchiety a *Arte da Língua Brasilica* (Umění brazilského jazyka) Luise Figueiry.

Kromě *língua geral* se na území Brazílie užívaly nadále i mnohé indiánské jazyky, které se následně na brazilské portugalštině podepsaly. Jejich vliv je patrný zejména v lexikálním

---

¹ Mezi země CPLP patří také Rovnická Guinea, ve které však není portugalština tolik rozšířena a jedná se spíše o formalitu.

² Tzn. obecný jazyk. V tomto případě je možno chápat jej jako tzv. *língua franca* – jazyk užívaný pro styk mezi příslušníky různých jazykových komunit.

³ Guimarães, Eduardo. *Enciclopédia das línguas no Brasil*. [online]. [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://www.labeurb.unicamp.br/elb/portugues/historia_portugues_brasil.html.

subsystému brazilské portugalštiny, především potom ve slovech, která se týkají fauny a flóry. Ty se značně liší od portugalské reality a jelikož pro ně v evropské portugalštině neexistovala jména, byly převzaty indiánské výrazy. Jedná se například o slova jako je *jabuti* (označení pro želvy), *jacaré* (aligátor), *tatu* (pásovec) *mandioca* (maniok), *açaí* (druh palmy) atd.⁴ Přejatá slova však nebyla vždy jen z oblasti fauny a flory, jak dokládá např. slovo *caboclo* (označení pro míšence bělošské a indiánské rasy).

Dalším výrazným vlivem byly africké jazyky, které se do Brazílie dostaly spolu s otroky z Afriky, již byli přiváženi jako pracovní síla. Málopočetné portugalské obyvatelstvo by nikdy nedokázalo samo obsadit tak rozsáhlé území jako je Brazílie. Ani indiánské obyvatelstvo nemohlo vyřešit tento problém, nebylo fyzicky schopné těžké práce a na rozdíl od afrických otroků nebylo ani tolik přizpůsobivé pracovním podmínkám, ani se tak snadno nepodvolovalo portugalské autoritě. Právě tito otroci značně pomáhali s rozšiřováním portugalštiny na území Brazílie. Portugalštinu se začali učit již na lodích, které je přivážely z Afriky, a sloužila jim jako tzv. *lingua franca*, jelikož sami mnohdy mluvili odlišnými jazyky, které pro ně navzájem byly nesrozumitelné. Není pochyb, že i tyto africké jazyky působily na vývoj portugalského jazyka. Největší vliv měla zejména skupina jazyků *bantu*⁵ Do brazilského lexika se z afrických jazyků dostala především slova tematicky spjatá s africkou kulturou, jako jsou například označení tanců: *samba*, *senzala*, *mocambo*, *maxixe*.

Dlouhou dobu byla Brazílie Portugalskem opomíjená. Jedním z bodů zlomu se stalo objevení zlatých a diamantových dolů, které sem přilákalo novou vlnu přistěhovalců z Portugalska, již přišli za vidinou bohatství. To ovlivnilo také jazykovou situaci na území Brazílie. Portugalština začala dominovat nad *língua geral*, až nakonec dekret vydaný markýzem de Pombalem z roku 1758, který zakazoval používat tento jazyk na celém území, rozhodl o naprosté dominanci portugalštiny. Tím spíše, když rok na to byli z Brazílie nakonec vyhnáni i jezuité, kteří byli posledními ochránci *língua geral*. Tento jazyk tak zmizel i ze škol, které do té doby byly vedeny právě jezuity, a ve kterých se vyučoval spolu s latinou.

V té době se již začínají objevovat první spisy, které se zabývají odlišnostmi brazilské varianty portugalštiny od té evropské. Například D. Jerónimo Contador de Argote již v roce 1725 ve svém spise zaznamenává zámořské dialekty, objevující se v Brazílii, Indii apod.,

---

⁴ Squarisi, Dad. 65 palavras de origem tupi. In *Correio Braziliense*. 26.2.2019. [online]. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <https://blogs.correio braziliense.com.br/dad/65-palavras-de-origem-tupi/>

⁵ Silva, Rosa Virgínia Mattos. Fatores sociohistóricos condicionantes na formação do português brasileiro: em questão o propalado conservadorismo da língua portuguesa no Brasil. *ANPOLL*, jun. 2003, n. 14, s. 205-231.

ve kterých se vyskytují exotické nebo archaické rysy.⁶ Dalším příkladem je popis z roku 1767 Luíse do Monte Carmela v díle *Compendio de Orthographia* (Příručka pravopisu) fonetického rysu Brazilců, který spočívá v tom, že nerozlišují mezi pretónickými samohláskami polootevřenými – *padeiro, prêgar, côrar* a těmi polozavřenými – *cadeira, pregar, morar*.⁷ Když potom na začátku 19. století do Brazílie utíká portugalský dvůr před napoleonským vpádem, nese si s sebou evropskou variantu portugalštiny již s některými odlišnými rysy od těch, které se mezitím vyvinuly a rozšířily v Brazílii. Tím se opět posiluje vliv evropské portugalštiny v Brazílii, především pak v oblasti Ria de Janeiro, které si král zvolil za své sídlo. Dodnes tak Rio de Janeiro a jeho okolí nese některé rysy vyskytující se v evropské portugalštině v 19. století, z kterých je asi nejvíce patrná palatalizovaná výslovnost implozivního⁸ /s/ a /z/. Tyto rysy se však již dál nerozšířily na další území Brazílie.

Spolu s královským dvorem do Brazílie přichází i ekonomický a kulturní rozvoj, který s sebou také přináší novou vlnu přistěhovalců. Nyní se nejedná pouze o portugalské přistěhovalce, ale přidávají se k nim další evropské národy, jako jsou Italové či Němci. Příliv nových bílých obyvatel a zároveň útlum přílivu otroků, po zákazu dovozu nových otroků v roce 1850, vede k novému uspořádání společnosti, kde se střetává větší počet etnik a národností, než do té doby bylo běžné.⁹ V jazyce pak vidíme stopy jazyků evropských přistěhovalců především v lexikálním systému. Jedná se např. o slova původem z italštiny *carnaval* (karneval), *mortadela* (druh uzeniny), *capuchinho* (kapučíno).

Je zjevné, že všechny tyto události spolu s dalšími faktory měly vliv na utváření současné podoby brazilské portugalštiny, odlišné od té evropské. Je důležité si uvědomit, že jazyk je jev společenský a je pro něj přirozené, že se neustále vyvíjí a proměňuje. Je zároveň mnohdy velmi obtížné datovat a popsat některé změny, které v něm proběhly. V následujících kapitolách pronikneme do tohoto tématu o něco hlouběji a nalezené stopy historie se pokusíme interpretovat ve vztahu k současnosti.

⁶ Argote, Jerónimo de. *Regras da língua portuguesa. Espelho da língua latina*. Lisabon: 1725. Apud *História da língua portuguesa*. Teyssier, Paul. Přel. Celso Cunha. Lisabon: Livraria Sá da Costa Editora, 2001, 8.^a ed., s 77.

⁷ Carmelo, Frei Luís do Monte. *Compendio de Orthographia*. Lisabon, 1767. Apud *História da língua portuguesa*. Teyssier, Paul. Cit. d., s. 77.

⁸ Tzn. na konci slabiky.

⁹ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Karolinum, 2015, s. 175.

3. Klasická portugalština

Na začátku této kapitoly se podíváme na časové vymezení vývojových fází portugalštiny z pohledu několika nejznámějších lingvistů. Zároveň si zde uvedeme periodizaci českého lingvisty Jana Hricsiny, kterou se budeme v této práci řídit. V druhé části se budeme zabývat samotným popisem období klasické portugalštiny. Tuto část si rozdělíme do dvou podkapitol, přičemž v té první se zaměříme na fonetické rysy, které následně budeme dále dělit na rysy vokálníké a rysy konsonantické. V následující podkapitole nás pak budou zajímat rysy morfosyntaktické.

3.1. Periodizace

V periodizaci portugalštiny nejsou lingvisté jednotní, neboť ji každý staví na odlišných aspektech. Někteří autoři vymezují jednotlivá období na základě lingvistických změn, jiní zase s ohledem na literární období. Určování jednotlivých období může být mnohdy zavádějící a nepřesné, je ovšem užitečné při popisu jednotlivých změn v daném období.

V této bakalářské práci se přikláníme k periodizaci tak, jak ji chápe český lingvista Jan Hricsina v knize *Vývoj portugalského jazyka*, ve které vyčleňuje tyto čtyři fáze:¹⁰

1. *stará portugalština (poslední třetina 12. století–druhá polovina 14. století)*
2. *střední portugalština (druhá polovina 14. století–polovina 16. století)*
3. *klasická portugalština (polovina 16. století–začátek 18. století)*
4. *moderní portugalština (od začátku 18. století do současnosti)*

Tato periodizace je sestavena na základě periodizace lingvisty Lindley Cintry. Lingvisti jako Leite de Vasconcelos nebo Carolina Michaëlis de Vasconcelos na rozdíl od něj spojují poslední dvě období (klasickou a moderní portugalštinu) do jednoho období moderního. Pilar Vázquez Cuesta se oproti tomu stejně jako Lindley Cintra přiklání k rozdělení tohoto období na dvě, především z důvodu poměrně výrazných změn v jazyce v průběhu 17. století.

I když se tito autoři neshodují v poslední fázi vývoje, všichni se shodují v milníku, který odděluje klasickou/moderní portugalštinu od její předcházející fáze. Tímto milníkem je první polovina 16. století, ve které začínají vznikat první portugalské gramatiky.¹¹ V průběhu 17. století dochází ve vývoji portugalštiny ještě ke značným změnám,¹² a teprve ve století

¹⁰ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Cit. d., s. 89-90.

¹¹ Roku 1536 vychází první portugalská gramatika *Grammatica da lingua portuguesa* (Gramatika portugalského jazyka) Fernãa de Oliveiry.

¹² Jedná se např. o simplifikaci systému sibilant, simplifikaci opozice /t/ a /j/ a palatalizaci implozivního /s/ a /z/.

osmnáctém zaznamenáváme jeho zpomalení. Na základě těchto významných změn někteří z autorů oddělují toto období od období moderní portugalštiny. Přejít mezi klasickou a moderní portugalštinou je doprovázen mimo jiné i oddělením brazilské portugalštiny od té evropské, každá z variant se již dál začíná vyvíjet samostatně. Zapříčinily to především nové zákony vydané Markýzem de Pombalem, který zakázal používání *língua geral* na celém území Brazílie a postupně zavedl povinnou portugalštinu. Jazyk jako takový ovšem nebyl plošně regulovaný a vzhledem k rozlehlosti Brazílie, struktuře obyvatel a vlivů dalších jazyků se brazilská portugalština lišila od té evropské. Jak jsme již viděli výše, od této chvíle se také začínají objevovat první lingvisté poukazující na brazilské odlišnosti v portugalštině. Kromě lingvistů L. do Monte Carmela a J. Contadora de Argote můžeme zmínit také Jerónima Soarese Barbosu s dílem *Grammatica Philosophica* (Filozofická gramatika) z roku 1822.¹³

---

¹³ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 77.

3.2. Fonetické rysy klasické portugalštiny

Zde se zaměříme na fonetické rysy klasické portugalštiny. Tyto rysy si ještě pro lepší orientaci dále rozdělíme do dvou oddílů: vokálního systému a konsonantického systému. V prvním zmíněném oddílu se zaměříme na jednotlivé pozice vokálů: přízvučnou, nepřízvučnou nefinální a nepřízvučnou finální pozici. Ve druhém oddílu se pak budeme věnovat simplifikaci subsystému sibilant, simplifikaci opozice /tʃ/ a /ʃ/, palatalizaci implozivních sibilant /s/ a /z/ a realizaci souhlásky R jako verberanty /r/ nebo vibranty /r/.

3.2.1. Vokální systém klasické portugalštiny

Vokální systém klasické portugalštiny byl následující:¹⁴

Přízvučná pozice		Nepřízvučná pozice		Nepřízvučná finální pozice		
/i/	/u/	/i/	/u/			
/e/	/o/	/e/	/ɐ/	/o/	/e/	/o/
/ɛ/	/ɔ/	/ɛ/	/ɔ/			
	/a/		/a/			

A) Přízvučná pozice

Jak je z tabulky patrné, pro klasickou portugalštinu je v přízvučné pozici charakteristických sedm fonémů, které se příliš neliší od staré portugalštiny. Vidíme tak zavřené vokály /i/ a /u/ ve slovech *amigo* a *muda*, polozavřené vokály /e/ a /o/ ve slovech *verde* a *moça*, polootevřené vokály /ɛ/ a /ɔ/ ve slovech *perde* a *porta* a otevřený vokál /a/ ve slovech *ganho*, *amado*.¹⁵ V této době jsou už zaznamenány první zmínky užívání středního polozavřeného vokálu /ɐ/ ovšem zatím bez rozlišovací schopnosti. Někteří autoři jako F. Oliveira již uvádí existenci tohoto fonému, jiní, jako Duarte Nunes de Leão přisuzují otevřenost v pozici před nasálním konsonantem náhodě.¹⁶ Stejně jako Oliveira i Teyssier již uvádí existenci osmého fonému v klasickém období, přičemž shledává opozici mezi otevřeným /a/ a polozavřeným /ɐ/ v pozici před nasálními konsonanty jako velmi křehkou.¹⁷ Definitivně se tato opozice ustaluje až později v moderním období, ve kterém již vidíme významovou opozici ve slovesných tvarech. Naproti sobě se staví polozavřená realizace

¹⁴ Tabulka je vytvořena na základě sloučení informací uvedených v knihách *História da língua portuguesa* (Teyssier, Paul) a *Introdução à História do Português* (Castro, Ivo).

¹⁵ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 56.

¹⁶ Castro, Ivo. *Introdução à História do Português*. Lisabon: Edições Colibri, 2008, 2.^a ed., s. 193-194.

¹⁷ Prozatím udává realizaci polozavřeného /ɐ/ v pozici před nasálními konsonanty např. *ama*, *ano*, *banho*.

/ɐ/ v 1. osobě plurálu indikativu prezentu *falamos* a otevřená realizace /a/ jednoduchého perfekta *falámos*.¹⁸

B) Nepřízvučná nefinální pozice

Co se týká pozice nepřízvučné, postupem času se v průběhu klasické fáze zvyšují téměř všechny nepřízvučné vokály o jeden stupeň. Změny nastávají odlišně a za rozdílných podmínek u pretónických a finálních vokálů. Celý proces již pravděpodobně začal probíhat mnohem dříve, ale až v průběhu klasického období se tyto rysy ustálily a nabyly rozlišovacích schopností.¹⁹

Již v předcházející fázi vývoje se v nepřízvučné nefinální pozici vyskytovalo osm fonémů. Ty zůstaly zachovány i v klasickém období, jak můžeme vidět výše v tabulce. Vidíme tak zavřené vokály /i/: např. *dizer*; a /u/: např. *durar*; polozavřené /e/: např. *meter*; /o/: např. *morar*; a /ɐ/: např. *cadeira*; polootevřené /ɛ/: např. *pregar*; a /ɔ/: např. *corar*; a otevřené /a/: např. *padeira*.²⁰ Blíže se teď zaměříme na polozavřené vokály /e/ a /o/, u nichž v průběhu klasického období dochází k zvýšení na zavřené /i/ a /u/.

Podle dostupných zdrojů proběhlo zvýšení pretónických vokálů /e/ a /o/ zhruba v druhé polovině 18. století. První zmínky, které svědčí o započatém procesu změny mnohem dříve, nacházíme, jak zmiňuje Teyssier, ve spisu *Grammaire Portugaise* (Portugalská gramatika) z roku 1682, ve kterém francouzský autor zdůrazňuje uzavřenou výslovnost /o/ podobající se francouzskému *ou*.²¹ Stále se zde ještě ale nejedná zcela o /u/. Vývoj nejspíše započal již v 17. století a postupně se v následujícím století ustálila nová varianta. V druhé polovině 18. století pak již nalézáme v *Compendio de Orthographia* od L. do Monte Carmela listinu „chyb“, kde se vyskytují formy jako *cutovelo* (*cotovelo*), *murar* (*morar*), *purtagem* (*portagem*), *tucar* (*tocar*), *xuver* (*chover*) apod.²² Není pochyby o tom, že kolem roku 1800 je proces zvýšení /o/ na /u/ dokončen.

Trochu odlišně je na tom potom vokál /e/, u kterého není jisté, zda prodělal stejnou mezifázi zvýšení na /i/ jako tomu bylo v pozici finální.²³ I když se tyto varianty vyskytují v některých textech, jedná se především o výrazy rozlišující mluvčí z oblastí Alenteja a Algarve. Pozoruje to mimo jiné Contador de Argote ve svém díle *Regras da Língua*

¹⁸ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 42.

¹⁹ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Cit. d., s. 163.

²⁰ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 56.

²¹ Tamtéž, s. 61.

²² Tamtéž, s. 62.

²³ Viz níže.

Portuguesa (Pravidla portugalského jazyka) z roku 1721, ve kterém uvádí varianty z Algarve: *pidaço* pro *pedaço*, a naopak *dezer* pro *dizer*. Podle Teyssiera by bylo riskantní vyvozovat z těchto variant závěr mezifáze /i/. Jisté však je, že již po roce 1750 se v pretónické pozici ustálil středozaďní vysoký zavřený vokál /i/, který je typický pro současnou evropskou portugalštinu.²⁴

C) Nepřízvučné finální pozice

V nepřízvučné finální pozici, jak nám ukazuje tabulka, pozorujeme v klasické portugalštině pouze tři fonémy. Polozavřené /e/, /ɐ/ a /o/ např. ve slovech *passé*, *passa*, *passo*.²⁵ Tak jako v nepřízvučné nefinální pozici, i v této pozici pozorujeme v průběhu klasického období zvýšení polozavřených vokálů /e/ a /o/ na zavřené /i/ a /u/. Teyssier uvádí, že první pokusy k větší zavřenosti vokálů /e/ a /o/ jsou zaznamenány až v průběhu 18. století. Do té doby neexistuje žádné svědectví o jiné než polozavřené realizaci /e/ a /o/. Zajímavostí je, že tyto změny jsou prvně zaznamenány cizincem. Italský autor knihy *Grammatica Italiana* (Italská gramatika) D. Luís Caetano de Lima (1734) popisuje artikulační zvyk Portugalců, kdy na konci slova mají tendenci vyslovovat místo /e/ a /o/ vokály /i/ a /u/ v italských slovíčkách. To svědčí o silném zakořenění této výslovnosti v jejich vlastním jazyce. Později je tento rys zaznamenán roku 1746 také Luísem Antóniem Verneyem.²⁶

Od této chvíle se výslovnost finálního nepřízvučného -o ustaluje na /u/. Tato výslovnost pak přetrvává v evropské portugalštině do dnešních dní. Neplatí to tak však pro finální nepřízvučné -e, jehož výslovnost pokročila od výše uvedeného /i/ na středozaďní vysoký zavřený vokál /i/. Tento proces pravděpodobně započal na jihu Portugalska v oblasti Algarve. Dokládá to fakt, že se tento rys výslovnosti objevuje v jedné komedii z roku 1769 z Lisabonu (*Entremez do Barbeiro Pobre*) u osoby pocházející z této jižní oblasti. Od roku 1800 pak máme hojné svědectví o této výslovnosti, která přetrvává dodnes.²⁷

²⁴ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 62.

²⁵ Tamtéž, s. 57.

²⁶ Tamtéž, s. 57–58.

²⁷ Tamtéž, s. 59–60.

3.2.2. Konsonantický systém klasické portugalštiny

V tomto oddíle uvedeme postupně pět charakteristických rysů klasické portugalštiny: simplifikace subsystému sibilant, zachování rozdílu mezi /b/ a /v/, simplifikace opozice /tʃ/ a /ʃ/, palatalizace implozivního /s/ a /z/ a realizace souhlásky R jako verberanty /ɾ/ a vibranty /r/.

A) Simplifikace subsystému sibilant

Ještě na začátku 16. století byly jasně vymezené čtyři sibilanty:²⁸

	Predorsodentální	Apikoalveolární
Neznělé	/s/ psáno <i>ç</i> , <i>e c</i> před <i>e</i> a <i>i</i> např.: <i>paço</i>	/ʃ/ psáno <i>s-</i> a <i>-ss-</i> např.: <i>passo</i>
Znělé	/z/ psáno <i>z</i> např.: <i>cozer</i>	/ʒ/ psáno <i>-s-</i> např.: <i>coser</i>

To se ale mění a na konci tohoto století již z těchto čtyř fonémů zůstávají pouze dva, a to predorsodentály /s/ a /z/. Fonémy /ʃ/ a /ʒ/ sice z normativního jazyka vymizely, ale pravopis zůstal zachován. Takto nám vznikly páry slov, které se zvukově od sebe neliší, liší se však významově a pravopisem:

- *paço* a *passo*; neznělá predorsodentála /s/
- *cozer* a *coser*; znělá predorsodentála /z/²⁹

B) Zachování rozdílu mezi /b/ a /v/

Dalším rysem klasické portugalštiny je zachování rozlišného charakteru bilabiály /b/ a labiodentály /v/. Tento rys zachovaný také v současné evropské portugalštině je často zmiňován v souvislosti s rysem zvaným *betacismo* nebo častěji v portugalštině označovaný jako záměna /v/ za /b/ (*troca do /v/ pelo /b/*), který je charakteristickým rysem mluvčích severohorských dialektů Portugalska.³⁰ K *betacismu* existuje několik teorií a většinou je zkoumán v kontextu celého Pyrenejského poloostrova.

²⁸ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 50.

²⁹ Tamtéž, s. 51.

³⁰ Mimo to se také jedná o charakteristický rys galicijštiny, kastilštiny a leónštiny.

Teyssier uvádí dva pohledy historiků jazyka. Podle něj se většina z nich přiklání k teorii, že celý poloostrov původně rozlišoval mezi okluzivní bilabiálou /b/ a labiodentální frikativou /v/. Až později se záměna frikativy /v/ za bilabiálu /b/ rozšířila téměř do všech regionů, s výjimkou středu a jihu Portugalska, kde zůstal rozdíl zachován. Ostatní historici jazyka podle Teyssiera uvádí, že se původně jednalo o opozici mezi dvěma bilabiálami, okluzivou /b/ a frikativou /β/. Jednalo se o velmi křehkou opozici a na většině území poloostrova nakonec vymizela. Zatímco na této většině došlo k záměně, střed a jih Portugalska si zachoval rozdíl, a to díky přechodu bilabiální frikativy /β/ na frikativu labiodentální /v/.³¹ Vznikla tak opozice bilabiály /b/ a labiodentály /v/, pravděpodobně posílena vlivem mozarabštiny, ve které se taktéž tato opozice vyskytuje. V normativní evropské portugalštině se tak ustálilo zachování této opozice i přes tendenci severohorských mluvčích zaměňovat labiodentálu /v/ za bilabiálu /b/.³² První záznamy o této „chybné“ výslovnosti se objevují již v roce 1576 v díle *Orthographia* historika a lingvisty Duarte Nuneze de Leãoa, ve kterém sděluje, že se tento rys kromě galicijských mluvčích objevuje také u některých portugalských mluvčích z oblasti mezi řekami Douro a Minho.³³

C) Simplifikace opozice /tʃ/ a /ʃ/

Díky dochovaným gramatickým a ortografickým textům můžeme snadno pozorovat splynutí fonémů /tʃ/ a /ʃ/. Na začátku klasického období se stále ještě rozlišovalo mezi těmito dvěma fonémy: palatální afrikátou /tʃ/ psanou *ch*; např.: *chamar*, *chave*, *ancho*, *macho* a frikativou /ʃ/ psanou *x*; např.: *deixar*.³⁴ Postupně však v textech dochází k záměně grafémů těchto dvou souhlásek, až se nakonec někdy v polovině 18. století jako správná výslovnost ustaluje frikativa /ʃ/ a afrikáta /tʃ/ je považována za dialektní rys.

D) Palatalizace implozivního /s/ a /z/

V průběhu klasické fáze vývoje jazyka proběhl v určitou chvíli proces palatalizace implozivního /s/ a /z/. Jedná se o jeden z nejrozpoznatelnějších rysů, který odlišuje evropskou portugalštinu od té brazilské. Implozivní predorsodentální sibilanty /s/ a /z/ jsou vyslovovány jako palatála /ʃ/.

³¹ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 49.

³² Popř. /β/.

³³ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 49.

³⁴ Tamtéž, s. 53.

Prvním svědkem tohoto fenoménu je Luís António Verney (*Verdadeiro Método de Estudar*, 1746), který uvádí že všechny finální -s se vyslovují jako x³⁵ a dodává: *Není to tak, že by se jako x vyslovovalo pouze finální -s, ale také finální -z, jak to můžeme vidět ve slovech diz, Luiz, fiz.*³⁶

Pravděpodobnou příčinou tohoto fenoménu je transformace systému sibilant, která proběhla během 16. století. Zatímco na začátku slabiky proběhla transformace sibilant z původních apikoalveorál na predorsodentály, ve finální pozici proběhla palatalizace. Toto tvrzení však nepodporuje fakt, že se tento fenomén nedostal do Brazílie, například do oblasti Minas Gerais, která byla osídlována především v průběhu 18. století. Druhá hypotéza proto udává, že změna proběhla o něco později. Jako první se ve finální pozici vyskytovaly stejně jako na začátku slabiky sibilanty a až později mezi 16. stoletím a rokem svědectví Luíse Antónia Verneye (1746) se začaly pomalu přeměňovat na palatály.³⁷

E) Realizace souhlásky R jako verberanty /r/ a vibranty /r/

V klasickém období se souhláska R realizovala buďto jako jednokmitová verberanta /r/ nebo jako vícekmitový vibranta /r/. Jednokmitová verberanta /r/ se vyskytovala v pozici na konci a uvnitř slova jako grafém R (např. *três, parte*) a vícekmitová vibranta /r/ se potom vyskytovala v pozici na začátku slova nebo na počátku slabiky po souhláskách /t/ a /z/ jako grafém R a uvnitř slova jako grafém RR (*ramo, Izrael, melro*). V intervokalickém³⁸ kontextu pak obě varianty vytváří uvnitř slova významovou opozici. Rozdíl je mezi *caro* a *carro* (drahý; auto). V prvním případě realizace verberanty /r/ a ve druhém vibranta /r/.³⁹

³⁵ Jak jsme mohli vidět výše grafém X se realizoval jako /ʃ/.

³⁶ Verney, Luís António. *Verdadeiro Método de Estudar*. Valença: Oficina de Antonio Balle, 1746. In *Verdadeiro Método de Estudar*. Ed. António Salgado Júnior. Lisbon: Clássicos Sá da Costa, 1949, vol. 1. Apud *História da Língua portuguesa*. Teyssier, Paul. Cit. d., s. 54–55. Vlastní překlad z původního portugalského originálu: „todo o -s final pronunciam com x, mas também o z final, o que V.P. pode ver em *diz, Luiz, fiz*.“

³⁷ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 54–55.

³⁸ Tzn. mezi dvěma vokály.

³⁹ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 65.

3.3. Morfosyntaktické rysy klasické portugalštiny

V této podkapitole se postupně podíváme na základní charakteristické rysy morfosyntaktického systému klasické portugalštiny. Věnovat se budeme postavení a užívání členů, oslovení, postavení osobních předmětových zájmen a užívání gerundia ve slovesných perifrázích.

3.3.1. Člen

V této části je pro nás důležité postavení určitých členů před přivlastňovacími zájmeny. V průběhu vývoje jazyka se četnost těchto členů postupně navyšovala. Člen se vyvinul z latinských ukazovacích zájmen *ipse* a *ille* a v průběhu staletí se začal gramatikalizovat. Postupem času se tak začíná rozvíjet funkce určitého členu.⁴⁰ Již ve staré portugalštině můžeme vidět, že se člen objevuje před přivlastňovacími zájmeny, obvykle se však zatím jedná o příklady, ve kterých stojí přivlastňovací zájmeno samostatně *o teu*.⁴¹ Teprve později nabývá determinální funkci v nominálních frázích s přivlastňovacími zájmeny, která se pak generalizuje na další postavení. Období klasické portugalštiny můžeme považovat za meziobdobí, ve kterém probíhá proces této gramatikalizace. V tomto období tak není výskyt členů před přivlastňovacími zájmeny ještě ustálený a jeho frekvence užívání se zvyšuje teprve na konci klasického období. Během 19. století se pak určitý člen začíná v evropské portugalštině před přivlastňovacími zájmeny užívat naprosto systematicky.⁴²

3.3.2. Oslovení

Oslovováním chápeme způsob, jakým se mluvčí obrací na příjemce. Do 15. století se v portugalštině stejně jako třeba ve francouzštině využívá tykání spojené s druhou osobou singuláru pro rodinné oslovení a vykání spojené s druhou osobou plurálu pro formální oslovení vyjadřující respekt. U tykání se tak setkáváme se zájmenem *tu* a u vykání se zájmenem *vós*. Kolem roku 1500 se však začínají vyskytovat nové formy formálního oslovení pojící se se třetí osobou: „vossa excelência“ a „vossa graça“. Stejně tak se začala vyskytovat forma „vossa mercê“, která se postupem času fonetickými změnami ustálila do podoby „você“ (*vossa mercê* > *voacê* > *você*). Tato forma se původně používala pro formální oslovení. Tento charakter se však následně začíná vytrácet a již od 17. století

⁴⁰ Rinke, Esther. A combinação de artigo definido e pronome possessivo na história do português. *Estudos de Linguística Galega* 2, 2010, s.121-139.

⁴¹ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Cit. d., s. 136.

⁴² Tamtéž, s. 167.

se využívá i pro familiární oslovení. Pro formální oslovení se pak používají formy oslovení jako je *vossa excelência*, *o senhor* následující titulem (*o senhor doutor*), pouze *o senhor*, titul následující jménem, samotné jméno, a další, které se pojí s třetí osobou jednotného čísla. Druhá osoba množného čísla, využívaná pro vykání, se používá ještě v 18. století, kdežto ve století devatenáctém se již úplně vytratila z běžné řeči.⁴³

3.3.3. Postavení osobních předmětových zájmen

Velmi zajímavým rysem, který se v průběhu období klasické portugalštiny vyvinul, je postavení osobních předmětových zájmen ve větě. Postavení osobního předmětového zájmena se definuje na základě jeho vztahu ke slovesu. Je-li zájmeno před slovesem, jedná se o proklizi, stojí-li za slovesem, mluvíme o enklizi a je-li zájmeno vloženo uvnitř slovesa, jedná se o mezoklizi.⁴⁴ Castro pozoruje ve vývoji portugalštiny postavení osobního předmětového zájmena v hlavních a vedlejších větách. Změny probíhají pouze v hlavních větách bez prvků, které by vyvolávaly proklizi.⁴⁵ Ve větách vedlejších a větách hlavních s prvky vyvolávajícími proklizi se postavení nemění od staré portugalštiny a zůstává ve všech sledovaných obdobích v proklitickém postavení. Naopak sledujeme vývoj v hlavních větách, ve kterých ve staré portugalštině převažuje enklize nad proklizí, i když jsou možné obě varianty. Ve střední portugalštině se ještě stále vyskytují obě pozice, oproti předchozí fázi však začíná dominovat proklitické postavení. To potom naprosto převáží v klasické portugalštině, ve které se enklitické postavení téměř nevyskytuje. I přes to však již v moderní portugalštině sledujeme obrat a v hlavních větách (bez prvků vyvolávajících proklizi) se povinně vyskytuje enklitické postavení.⁴⁶ Pro nás je důležitý odkaz na klasickou portugalštinu, ve které, jak je patrné z výše uvedeného textu, převažuje proklitické postavení ve všech případech.

3.3.4. Užívání gerundia v slovesných perifrázích

Gerundium je nefinitní slovesný tvar. Je jednou z možností, kterou se dá nahradit vedlejší věta.⁴⁷ Kromě nahrazování vedlejších vět, zejména přívlastkových a příslovečných, se také objevuje v perifrastických konstrukcích. V klasické portugalštině v těchto konstrukcích používání gerundia převažovalo.⁴⁸ Z předchozího období již víme o jeho nahrazování

⁴³ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 72.

⁴⁴ Příklady proklize: *Ele não me viu*; enklize: *Ele viu-me*; mezoklize: *Eu vê-lo-ia*.

⁴⁵ Mezi tyto patří např. zápornky, adverbia, vztažné a tázací zájmena apod.

⁴⁶ Castro, Ivo. *Introdução à História do Português*. Cit. d., s. 195–198.

⁴⁷ Mezi další možnosti řadíme infinitiv nebo participium.

⁴⁸ Tj. konstrukce tvořené pomocným slovesem a hlavním slovesem (např. *estar conversando*).

infinitivními vazbami (především *a + infinitiv*). To však bylo v průběhu 16. až 18. století utlumené a naprosto převažovalo užívání gerundia ve většině perifrastických konstrukcích. Kromě těchto (např. *estar conversando, andar conversando, ficar conversando, continuar conversando* apod.) jsme gerundium mohli také vidět při redukci souřadně připojené vedlejší věty: *O Pedro ficou sentado **falando** com o seu pai.*⁴⁹Později, postupem 19. a 20. století začala v evropské portugalštině zase převažovat infinitivní vazba.⁵⁰

---

⁴⁹ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Cit. d., s. 171.

⁵⁰ Ósorio, Paulo – Vázquez Diéguez, Ignacio. Dados diacrónicos da estrutura durativa em português e galego. *Estudos de lingüística galega*, 2018, n. 10, s. 87–101.

4. Brazilská portugalština

V této kapitole se zaměříme na charakteristické rysy brazilské portugalštiny, a to na ty, které se již objevují v kapitole o klasické portugalštině. Pro lepší orientaci bude i tato kapitola členěna na dvě podkapitoly: první zaměřenou na fonetické rysy, které budou rozdělené na dva oddíly (vokální systém a konsonantický systém) a druhou zaměřenou na rysy morfosyntaktické.

Samozřejmě jsme si vědomi, že brazilská portugalština disponuje velikou diastratickou i diatopickou variabilitou. Pro nás však bude důležitá varianta, která je na území Brazílie nejrozšířenější a jež odpovídá tomu, co můžeme označit za hovorovou brazilskou portugalštinu. Právě v této variantě budeme vybrané rysy popisovat a omezíme bližší komentování různých regionálních či sociálních variant.

4.1. Fonetické rysy brazilské portugalštiny

V této podkapitole se budeme zabývat fonetickými rysy brazilské portugalštiny a postupně se zaměříme na vokální systém a následně na systém konsonantický. Ve vokálním systému se znovu zaměříme na všechny tři výše uvedené pozice: přízvučnou, nepřízvučnou nefinální a nepřízvučnou finální pozici. V dalším oddíle věnovaném konsonantickému systému se zaměříme především na výslovnost implozivních sibilant /s/ a /z/ a následně na verberantu /r/ a vibrantu /ɾ/ a jejich další varianty. Z důvodu uceleného zachování rysů typických pro klasickou portugalštinu: simplifikace subsystému sibilant, simplifikace opozice /tʃ/ a /ʃ/ a zachování rozdílu mezi /b/ a /v/; se těmito rysům budeme blíže věnovat až v následující srovnávací kapitole a v této kapitole je nebudeme blíže specifikovat.

4.1.1. Vokální systém brazilské portugalštiny

Tabulka vokálního systému brazilské portugalštiny:⁵¹

Přízvučná pozice		Nepřízvučná pozice		Nepřízvučná finální pozice	
/i/	/u/	/i/	/u/	/i/	/u/
/e/	/o/	/ɛ/	/ɔ/		
/ɛ/	/ɔ/				
/A/		/a/		/a/	

⁵¹ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 83.

A) Přízvučná pozice

V tabulce vokalického systému brazilské portugalštiny vidíme, že se nám v přízvučné pozici objevuje sedm fonémů. Vidíme tak zavřené vokály /i/: např. *amigo*; a /u/: např. *muda*; polozavřené vokály /e/: např. *verde*; a /o/: např. *moça*; polootevřené vokály /ɛ/: např. *perde*; a /ɔ/: např. *porta*; a foném /A/, který se realizuje jako polozavřené /e/ před nasálními konsonanty: např. *amo*, *cano*, *banho*; a jako otevřené /a/ v ostatních pozicích: např. *levado*, *passo*.⁵² Vidíme, že se polozavřený vokál /e/ objevuje v pozici před nasálním konsonantem, jedná se však pouze o variantu fonému /a/ a ne o samostatný foném s rozlišovací schopností, a proto se neuvádí jako osmý foném v systému. Rozdíl mezi slovesnými formami 1. os. plurálu prezentu (*falamos*) a téže osoby jednoduchého perfekta (*falámos*) tak nemůžeme bez kontextu rozeznat. V obou případech se zde v brazilské portugalštině realizuje polozavřený vokál /e/.⁵³ Podíváme-li se na postavení přízvučných vokálů před nasálním konsonantem, dochází zde k neutralizaci opozice mezi polozavřenými a polootevřenými vokály. V těchto slovech se pak objevují vždy polozavřené vokály. Např. *Antônio*, *sono*, *vênia*.⁵⁴

B) Nepřízvučná nefinální pozice

V nepřízvučné nefinální pozici, jak vidíme v tabulce, se vyskytuje pět fonémů. Zatímco u zavřené /i/ a /u/: např. *livrar* a *durar*; a otevřené /a/: např. *cadeira*, *padeira*; není regionálních rozdílů v jejich realizaci, víme, že u fonémů /E/ a /O/ (např. *pegar*, *esquecer* a *morar*, *corar*) se liší realizace mezi středem a jihem Brazílie, kde se realizují jako polozavřené /e/ a /o/, a mluvčími ze Severovýchodu, kde jsou realizovány jako polootevřené /ɛ/ a /ɔ/.⁵⁵ Zajímavým rysem je realizace samohlásky -e v nepřízvučné nefinální pozici jako /i/; např. *entrar* a *estar* jako /intrar/ a /istar/, nebo *menino* jako /mininu/.⁵⁶ V těchto případech se zde nabízí volba mezi realizací samohlásky -e jako /i/ nebo polozavřené /e/ popř. polootevřené /ɛ/, to záleží na jednotlivých mluvčích. Neexistuje ovšem realizace /i/ jako je tomu v Portugalsku. Celkový portugalský trend redukce nepřízvučných hlásek se v brazilské portugalštině nevyskytuje.

Větší otevřenost brazilských vokálů je jedním z charakteristických rysů, který odlišuje brazilskou variantu od té evropské. Díky tomuto rysu, kdy nedochází k redukci nepřízvučných hlásek a přechody mezi jednotlivými slabikami jsou výraznější, je obecně vzato brazilský

⁵² Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 83.

⁵³ Cunha, Celso – Cintra, Lindle. *nova gramática do português contemporâneo*. Rio de Janeiro: Lexikon, 2017, 7.^a ed., s. 49.

⁵⁴ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit.d., s. 82.

⁵⁵ Tamtéž, s. 83.

⁵⁶ Tamtéž, s.81.

rytmus řeči chápán jako o něco pomalejší a lépe srozumitelnější pro cizince než ten portugalský.⁵⁷

C) Nepřízvučná finální pozice

V nepřízvučné finální pozici pak na základě tabulky vidíme v nepřízvučné finální pozici tři fonémy. Jedná se o zavřené vokály /i/ a /u/ a otevřený vokál /a/. Na většině území Brazílie vidíme redukci finálního -o na zavřený vokál /u/ (např. *passo* čteme jako /pasu/). Stejně tak probíhá redukce i u finálního -e, v brazilské portugalštině se realizuje jako zavřený vokál /i/ (např. *passe* čteme jako /pasi/). U finálního nepřízvučného -a shledáváme, přestože je o něco kratší než vokály přízvučné, velmi otevřenou výslovnost např. *passa*.⁵⁸

4.1.2. Konsonantický systém brazilské portugalštiny

A) Výslovnost implozivních sibilant /s/ a /z/

Jak už bylo řečeno výše, v roce 1808 se přestěhoval portugalský královský dvůr do Ria de Janeiro. V té době se již v Lisabonu používala palatalizovaná výslovnost implozivních sibilant /s/ a /z/, která se spolu se dvorem převezla na americký kontinent. Jelikož byla pravděpodobně tato výslovnost brána jako prestižní, brzy se rozšířila po celém královském městě a jeho okolí. Tak to zůstalo dodnes. Nikdy se však tato realizace nerozšířila dál, a proto se v současné brazilské portugalštině shledáváme se dvěma variantami výslovnosti implozivních sibilant /s/ a /z/ – palatalizovanou a nepalatalizovanou variantou, která převládá na většině území Brazílie. Na konci slova nebo před neznělou souhláskou tak vyslovujeme neznělou predorsoalveolární sibilantu /s/, např. *atrás, uma vez, vista, faz frio*; a před znělými souhláskami znělou predorsoalveolární sibilantu /z/, např. *mesmo, atrás dele*.⁵⁹

B) Výslovnost souhlásky R

Dlouhou dobu byla v portugalštině obecně tato souhláska vyslovována ve všech pozicích pouze apikoalveolárně, buďto jako verberanta /r/ nebo jako vibranta /r/. Postupem času se však pro vícekmitovou apikoalveolární vibrantu /r/ začaly objevovat nové varianty, a to jak v evropské portugalštině, tak i v té brazilské. V brazilské portugalštině tak můžeme v pozici na začátku slova, uprostřed slova označené zdvojeným -rr-, nebo před konsonanty /l, s, n/ narazit na následující varianty vibranty /r/: vícekmitovou apikoalveolární vibrantu /r/,

⁵⁷ Castro, Ivo. *Introdução à História do Português*. Cit. d., s. 229.

⁵⁸ Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Cit. d., s. 80.

⁵⁹ Tamtéž, s. 80.

neznělou dorsovelární konstriktivu /X/ a znělou glotální frikativu orální /f/. Tyto varianty se v brazilské portugalštině začaly realizovat také v implozivní pozici nefinální a finální; např. *amar, bordo*.⁶⁰

4.2. Morfosyntaktické rysy brazilské portugalštiny

V této podkapitole se postupně zaměříme stejně jako u klasické portugalštiny na používání členu, oslovení, postavení osobního předmětového zájmena ve větách a užívání gerundia ve slovesných perifrázích.

4.2.1. Člen

V brazilské portugalštině se samozřejmě vyskytují jak členy určité, tak členy neurčité. My se stejně jako u klasické portugalštiny blíže zaměříme na ty první: určité členy, a to především v postavení před přivlastňovacími zájmeny. Všeobecně je známo, že brazilští mluvčí tíhnou k vynechávání členu v této pozici. Kromě pozic, ve kterých se člen nepoužívá nikdy např. když je přivlastňovací zájmeno: součástí oslovení nebo výrazu jako *Nosso Pai, Nosso Senhor, Nossa Senhora*; součástí vokativu; součástí ustálených spojení jako *em minha opinião, em meu poder, por minha vontade*,⁶¹ apod.; nebo následuje za ukazovacím zájmenem⁶² např. *Passa-me essa minha caneta vermelha*,⁶³ převažuje vynechání členu i v případech, ve kterých je výskyt fakultativní. Často tak například vidíme např. *meu livro*, a ne *o meu livro*.⁶⁴

4.2.2. Oslovování

Na rozdíl od evropské portugalštiny není v té brazilské jasně vymezené používání původně formálního oslovení *você* se třetí osobou singuláru, a familiárního oslovení *tu* s druhou osobou singuláru. V brazilské portugalštině, zejména mezi mladší generací, se obě varianty používají nezávisle na vztahu k partnerovi. Dalo by se tak říci, že se stírá rozdíl mezi tykáním a vykáním. Neobvyklé jsou pak změny ve tvarech sloves. Setkáváme se zde totiž s variantami, kdy oslovujeme *tu* a v časovaném slovese nám odpadá finální -s, např. *Tu fala*

⁶⁰ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Cit. d., s. 178.

⁶¹ Překlad: podle mého mínění, z mé moci, z mé vůle.

⁶² Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Cit. d., s. 229.

⁶³ Překlad: Podej mi to mé červené pero.

⁶⁴ Araújo, Aline Moreira de. A relação entre artigo definido e pronome possessivo pré-nominal no português brasileiro. *Revista Inventário*, leden/červen 2014, 14.ª ed. Dostupné z: <http://www.inventario.ufba.br>.

com minha irmã.; nebo naopak, kdy se užívá zájmena *você* spolu s přivlastňovacími zájmeny druhé osoby singuláru: *teu, tua* namísto *seu, sua*.⁶⁵

Aktuální systém zájmen v Brazílii je tedy následující:⁶⁶

Osoba	Osobní zájmena	Předmětové zájmena	Přivlastňovací zájmena
1. os. singuláru	<i>eu</i>	<i>me</i>	<i>meu/minha</i>
2. os. singuláru	<i>tu/você</i>	<i>te, lhe, (se), você</i>	<i>teu/tua/seu/sua/de você</i>
3. os. singuláru	<i>ele/ela</i>	<i>o, a/ (se)/lhe/ele(a)</i>	<i>seu/sua/dele(a)</i>
1. os. plurálu	<i>nós/a gente</i>	<i>nos/ a gente</i>	<i>nosso(a)/da gente</i>
2. os. plurálu	<i>vocês</i>	<i>vocês/lhes/se</i>	<i>seue(s), sua(s)/ de vocês</i>
3. os. plurálu	<i>eles/elas</i>	<i>os, as/(se)//lhes/eles(as)</i>	<i>seu(s), sua(s)/deles(as)</i>

V užívání těchto oslovení není Brazílie jednotná, a tak můžeme pozorovat např. v oblasti středo-jihu pouze variantu *você*, která vytlačila zájmeno *tu*. Naproti tomu především v severních a jižních oblastech (Amazonie, Pará, Santa Catarina, Rio Grande do Sul) převažuje *tu* nad *você*.⁶⁷

Ve formálním oslovování stále ještě přetrvávají varianty *o senhor/a senhora*. Používají se v situacích, kdy komunikační partneři nejsou na stejné úrovni. Např. jedná-li se o zaměstnance obracejícího se na zaměstnavatele, pacienty na doktory, prodavače na zákazníky, obecně na starší osoby bez osobního vztahu a v některých případech ještě stále i na starší rodinné příslušníky. Nicméně se stále častěji mezi mladými mluvčími objevuje oslovování *tu/você* v souvislosti se staršími rodinnými příslušníky. Toto oslovování se objevuje i na akademické půdě, kde takto studenti oslovují své profesory.⁶⁸ Jak zájmeno *você*, tak oslovení *o senhor/a senhora* se pojí s třetí osobou singuláru. V některých situacích se stává, že si mluvčí není jistý při komunikaci s partnerem na rozdílné úrovni, jaký způsob oslovení zvolit, a proto jej nahradí nulovým předmětem. Jedná se například o situace, kdy se mluvčí obrací na staršího či málo známého partnera. Toto nahrazování se však nestává příliš často. Co se týká formálního oslovování *vós*, tak se již nadále nepoužívá. Poslední dozvuky

⁶⁵ Bacelar do Nascimento, Maria Fernanda – Mendes, Amália – Duarte, Maria Eugênia Lammoglia. Sobre formas de tratamento no português europeu e brasileiro. *Diadorim*. Rio de Janeiro, vol. 20 – Especial, 2018, s. 245–262.

⁶⁶ Lopes, C. R. dos S. Pronomes pessoais. In: Vieira, S. E. – Brandão, S. F. (Orgs.) *Ensino de gramática: descrição e uso*. São Paulo: Contexto, 2007, s. 103–119. Apud Biazolli, Caroline Carnielli. *Posição de clíticos pronominais em duas variedades do português: inter-relações de estilo, gênero, modalidade e norma*. São Paulo, 2016. Diplomová práce. Universidade Estadual Paulista. Faculdade de Ciências e Letras.

⁶⁷ Bacelar do Nascimento, M. F. – Mendes, A. – Duarte, M. E. L. *Sobre formas de tratamento ...* Cit. d., s. 245–262.

⁶⁸ Bacelar do Nascimento, M. F. – Mendes, A. – Duarte, M. E. L. *Sobre formas de tratamento ...* Cit. d., s. 245–262.

můžeme najít v psaném textu archaického charakteru nebo v náboženství, např. při oslovování křesťanského Boha či jiných entit.⁶⁹

4.2.3. Postavení osobních předmětových zájmen

Jak jsme již výše uvedli v kapitole věnované klasické portugalštině, rozlišujeme tři postavení osobních předmětových zájmen v závislosti na slovese: proklitické, mezoklitické a enklitické. V brazilské portugalštině na rozdíl od evropské portugalštiny převažuje v současnosti proklitické postavení osobních předmětových zájmen, a to jak ve vedlejších, tak v hlavních větách. Vidíme tendenci klást zájmeno do proklitické pozice,⁷⁰ i když tím mluvčí porušují některá z kritérií normativního jazyka. V běžné brazilské portugalštině se tak můžeme setkat například s větou: *Me disse a verdade*. Ta porušuje kritérium stanovené Evanildem Becharou v gramatice *Moderna Gramática Portuguesa*: věta nezačíná zájmenem.⁷¹ V hovorové brazilské portugalštině převažuje proklitické postavení také ve slovesných vazbách. Tato proklize se váže na hlavní sloveso, vidíme tak příklady jako: *Eu quero **lhe** falar*; *Eu estou **lhe** falando*; *Eu tenho **lhe** falado*. Naproti tomu Bechara uvádí, že se v portugalštině zájmeno klade buďto do proklitické pozice k pomocnému slovesu (*Eu **lhe** quero falar*), enklitické pozice k pomocnému slovesu (*Eu quero-**lhe** falar*) nebo enklitické pozice k hlavnímu slovesu (*Eu quero falar-**lhe***).⁷²

4.2.4. Užívání gerundia v slovesných perifrázích

V brazilské portugalštině nalézáme gerundium téměř ve všech perifrastických konstrukcích, výjimkou jsou konstrukce vyjadřující: 1. Akci, která předchází všem následujícím akcím – *começar a fazer*; 2. Akci, která uzavírá všechny předcházející akce – *acabar de fazer*, ve kterých se upřednostňuje infinitiv.⁷³

V následujících konstrukcích se pak v brazilské portugalštině upřednostňuje gerundium:

- a) *estar* + gerundium: akce trvajícíchho charakteru, která právě probíhá; např. *Estou falando com minha mãe*.
- b) *andar* + gerundium: akce trvajícíchho a opakujícíchho se charakteru, které se jsou často prodlužované; např. *Este mês ando tirando o curso de espanhol*,

⁶⁹ Cunha, Celso - Cintra, Lindley. *nova gramática do português contemporâneo*. Cit. d., s. 299.

⁷⁰ Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Cit. d., s. 178.

⁷¹ Bechara, Evanildo. *Moderna Gramática Portuguesa*. Rio de Janeiro: Nova Fronteira, 2009, 37.^a ed., s. 490–492.

⁷² Tamtéž, s. 491.

⁷³ Hricsina, Jan. *Substituição do gerúndio pela construção a + infinitivo no Português Europeu (estudo diacrónico)*. In *Studia iberystyczne*. Ed. Anna Rzepka – Natalia Czopek. Kraków: Księgarnia akademicka, 2014, s. 383–402.

- c) *ir* + gerundium: trvající akce, progresivního charakteru nebo realizované úspěšnými etapami; např. *As notas vão aumentando*.
- d) *vir* + gerundium: trvající akce, které se realizují vzestupně ve směru k momentu nebo k místu, ve kterém se mluvčí nachází; např. *As ondas vêm-se aproximando*.
- e) *continuar* + gerundium: pokračující a trvající akce, která začala mimo sledovaný interval; např. *O menino continua estudando, quando saímos fora*.
- f) *ficar* + gerundium: trvající akce, která pokračuje bez přerušení mezi dvěma hranicemi; např. *Fiquei estudando toda a noite*.⁷⁴

---

⁷⁴ Hricsina, Jan. *Substituição...* Cit. d., s. 383–402.

5. Rysy klasické portugalštiny v současné brazilské portugalštině

Následuje závěrečná kapitola, v níž na základě předchozích informací vyhodnotíme, které rysy klasické portugalštiny se zachovaly v současné brazilské portugalštině a případně do jaké míry. Podíváme se blíže na rysy vokálního a konsonantického systému a následně na rysy morfosyntaktické. Pro lepší orientaci jsme vytvořili na základě výše uvedených informací tři tabulky, vždy jednu pro každou z následujících podkapitol. Všechny tři mají za úkol přehledně shrnout jednotlivé rysy v obou systémech jazyka a pomoci v orientaci následujícího textu.

5.1. Vokální systém

Tabulka č.1:

Pozice	Rysy	Klasická portugalština	Brazilská portugalština
Přízvučná	realizace hlásek A, E, I, O a U	/a/, /e/, /ɛ/, /i/, /o/, /ɔ/, /u/, /v/ ⁷⁵	/a/, /e/, /ɛ/, /i/, /o/, /ɔ/, /u/
	realizace hlásky A	/a/, /v/	/a/
Nepřízvučná	realizace hlásky E	/e/, /ɛ/	/e/ Střed a Jih; /ɛ/ Severovýchod
	nefinální realizace hlásky O	/o/, /ɔ/	/o/ Střed a Jih; /ɔ/ Severovýchod
	realizace hlásek I a U	/i/ a /u/	/i/ a /u/
Nepřízvučná	finální hlásky O a E	/o/ a /e/	/u/ a /i/
finální	finální hláska A	/v/	/a/

Na základě první tabulky sledujeme v brazilské portugalštině v určitých případech tendenci k otevřenější výslovnosti. Zvlášť to platí pro samohlásku A, která má v brazilské portugalštině v nepřízvučné nefinální a finální pozici pouze otevřenou variantu /a/, kdežto v klasické portugalštině bychom objevili i variantu polozavřeného /v/. Naopak u finálních samohlásek E a O vidíme tendenci v brazilské portugalštině k uzavřenější výslovnosti /i/ a /u/. U hlásek E a O v nepřízvučné nefinální pozici pak vidíme tendenci redukovat systém pouze na jednu z variant, a to v závislosti na původu mluvčího buďto na otevřenější varianty /ɛ/ a /ɔ/, nebo na uzavřenější varianty /e/ a /o/ (popř. /i/).

⁷⁵ V tomto případě zastáváme názor Teyssiera, který již považuje polozavřené /v/ za foném v klasické portugalštině.

Z tohoto shrnutí nám vyplývá, že vokální systém brazilské portugalštiny poměrně zachovává původní systém klasické portugalštiny. Ve většině případech se shodují, přesto by se dalo říci, že obecně tíhne k otevírání polootevřených vokálů /ɐ/, a pouze ve finální pozici tíhne k uzavírání hlásek O a E.

5.2. Konsonantický systém

Tabulka č. 2:

Rysy	Klasická portugalština		Brazilská portugalština
	raná fáze	pozdní fáze	
realizace implozivních souhlásek S a Z	sibilanty /s/ a /z/	palatála /ʃ/	sibilanty /s/ a /z/
realizace souhlásky R	verberanta /ɾ/ a vibranta /r/		verberanta /ɾ/, vibranta /r/, konstriktiva /X/ nebo frikativa /ʁ/
realizace souhlásky CH	afrikáta /tʃ/	frikativa /ʃ/	frikativa /ʃ/
subsystém sibilant	sibilanty /s/, /z/, /ʃ/ a /ʒ/	sibilanty /s/ a /z/	sibilanty /s/ a /z/
záměna /v/ za /b/	zachování rozdílu /b/ a /v/		zachování rozdílu /b/ a /v/

Vybrané rysy klasické portugalštiny, jak je patrné z druhé tabulky, zůstaly poměrně dochované v brazilské portugalštině. Jasnou kontinuitu můžeme sledovat v nepalatizované výslovnosti sibilant /s/ a /z/,⁷⁶ v zachování rozdílu mezi /b/ a /v/ a stejně tak v zachování pouze dvou sibilant /s/ a /z/. Afrikáta /tʃ/, která na konci klasické portugalštiny splývá s frikativou /ʃ/, se sice v brazilské portugalštině vyskytuje, jedná se však o úplně nový rys, kde se tato afrikáta realizuje při seskupení /t/ a /i/ a ne při realizaci grafému *ch*, jak tomu bylo v klasické portugalštině. V případě grafému *ch* převzala brazilská portugalština pozdní realizaci frikativu /ʃ/. I když se obě varianty vibranta /ɾ/ a verberanta /r/ v brazilské portugalštině zachovaly, jde pouze o částečné zachování, které je rozšířené o konstriktivu /X/

⁷⁶ Výjimku tvoří oblast Ria de Janeiro, ve které, jak již bylo uvedeno výše, se vyskytuje palatalizovaná výslovnost /ʃ/.

a frikativu /f/. Mimo výše uvedené varianty se také objevuje tendence úplné redukce finálního /r/.

V konsonantickém systému brazilské portugalštiny se ve všech případech rysy klasické portugalštiny dochovaly. Téměř ve všech případech se jednalo o dochování pozdních rysů klasické portugalštiny, pouze u realizace implozivních sibilant /s/ a /z/ byla zachována raná fáze klasické portugalštiny. Pouze u realizace hlásky R můžeme sledovat pravděpodobnou tendenci k zániku vibranty /r/ a verberanty /r/, jež začínají nahrazovat nové varianty.

5.3. Morfosyntaktické rysy

Tabulka č. 3:

Rysy	Klasická portugalština	Brazilská portugalština
Člen v postavení před přivlastňovacím zájmenem	proces gramatikalizace členu; neustálený výskyt a menší frekvence	neustálený výskyt, mimo dané pozice existuje značná variabilita jeho použití
Oslovování	formální 3. os. singuláru – <i>você, vossa excelência, o senhor</i> apod. 2. os. plurálu – <i>vós</i>	3. os. singuláru – <i>o/a senhor/a</i>
	neformální 2. os. singuláru – <i>tu</i>	<i>você, tu</i> (variabilita v 2. a 3. osobě singuláru)
Postavení osobních předmětových zájmen	převažuje proklitické postavení	převažuje proklitické postavení
Užívání gerundia ve slovesných perifrázích	převažuje gerundium	převažuje gerundium

V poslední tabulce je vyhodnocování rysů o něco obtížnější. S jistotou můžeme říci, že brazilská portugalština navazuje na klasickou portugalštinu v případě užívání gerundia ve slovesných perifrázích. V rámci užívání členu před přivlastňovacími zájmeny vidíme kontinuitu v neustáleném výskytu a menší frekvenci. Zatímco však v klasické portugalštině jsou tyto vlastnosti zapříčiněny procesem gramatikalizace, v brazilské portugalštině není zřejmé, zda se proces gramatikalizace ustálil do současné podoby, anebo ještě dále bude pokračovat. O něco problematičtější se jeví postavení předmětových zájmen. U postavení předmětových zájmen totiž dochází v brazilské portugalštině k překročení hranic užívání klasické portugalštiny a generalizačně se proklitické postavení preferuje ve všech situacích. V případě formálního oslovování v brazilské portugalštině zcela vymizela 2. os. plurálu *vós*,

stále však ještě přetrvává oslovení *o/a senhor/a*. Stejně tak dochází k značnému posunu v neformálním oslovování, ve kterém se objevuje variabilita při využívání příslušných osob, zejména pak v časování sloves vidíme podobné mizení 2. os. singuláru stejně jako se tomu událo v plurálu.

U srovnání morfosyntaktických rysů sledujeme největší posuny ve vývoji z původní klasické portugalštiny do dnešní brazilské portugalštiny. Většina rysů, jak jsme mohli vidět, totiž překračuje hranici klasické portugalštiny a odráží následný jazykový vývoj. Pouze u užívání gerundia ve slovesných perifrázích bychom mohli říci, že zůstává věrné klasické portugalštině. V těchto morfosyntaktických rysech, tak shledáváme brazilskou portugalštinu poměrně inovativní.

6. Závěr

Cílem práce bylo porovnat období klasické portugalštiny se současnou brazilskou portugalštinou a najít rysy, které se z tohoto období zachovaly v této variantě portugalštiny. Předpokládali jsme, že takovéto rysy nalezneme vzhledem k faktu, že se brazilská varianta začala utvářet a oddělovat od té portugalské v době, kdy se v Portugalsku používala klasická portugalština. Abychom mohli toto porovnání provést, uvedli jsme v první části naší práce popis vybraných fonetických a morfosyntaktických rysů, jak v klasické portugalštině, tak v brazilské portugalštině. Na základě těchto popisů jsme pak v závěrečné části vytvořili srovnávací tabulky a vyhodnotili zachování jednotlivých rysů. Tato práce nám ukazuje, že brazilská portugalština některé rysy klasické portugalštiny skutečně zachovává. Rysy jako větší otevřenost pretónických vokálů, nestabilní postavení určitého členu před přivlastňovacím zájmenem, použití gerundia ve slovesných perifrázích, simplifikace subsystému sibilant, zachování rozlišení /b/ a /v/ nebo nepalatalizovaná výslovnost implozivních sibilant /s/ a /z/ (kromě oblasti Ria de Janeiro) se zachovaly, jiné rysy jako například forma oslovení nebo postavení osobních předmětových zájmen naopak překračují hranici klasické portugalštiny a odrážejí následný jazykový vývoj.

V průběhu práce jsme zjistili, že se ve většině rysech brazilská portugalština shoduje s portugalštinou klasickou. Z poslední kapitoly této práce nám vyplývá, že nejvíce zachovalých rysů klasické portugalštiny sledujeme v konsonantickém systému, kde se prakticky všechny námi uvedené rysy dochovaly do současné brazilské portugalštiny, ať už z rané fáze klasické portugalštiny, nebo z její pozdní fáze. Pouze u realizace hlásky R vidíme, že ač se vibranta /r/ a verberanta /r/ v brazilské portugalštině vyskytují, existuje tendence brazilských mluvčích nahrazovat je novými variantami. V brazilské portugalštině se nám s jistotou zachovává nepalatalizovaná výslovnost implozivních sibilant /s/ a /z/ z rané fáze klasické portugalštiny a z její pozdní fáze potom zredukovaný subsystém sibilant, simplifikace opozice /tʃ/ a /ʃ/ a rozlišení /b/ a /v/. Ještě poměrně zachovalý je také vokální systém brazilské portugalštiny, ve kterém stále převažují rysy klasické portugalštiny. Většina samohlásek se v brazilském systému shoduje se systémem klasické portugalštiny. Přesto však vidíme tendenci k otevřenější výslovnosti zejména samohlásky A ve všech pozicích, a naopak k uzavřenější výslovnosti samohlásek E a O ve finální pozici. Nejméně zachovalých rysů bychom potom objevili v morfosyntaktickém systému, ve kterém se sice na první pohled uvedené rysy sice mohou jevit jako zachované, při bližším pohledu jsme však zjistili, že tyto rysy začaly značně překračovat hranice klasické portugalštiny. Kontinuitu tak shledáváme

pouze v užívání gerundia ve slovesných perifrázích. U používání členu před přivlastňovacími zájmeny je sice v obou systémech tendence k menší frekvenci, a ani v jednom z nich není výskyt ustálený, otázkou však je, zda se jedná o rys převzatý z klasické portugalštiny, nebo toto neustálené používání bylo ovlivněno následným jazykovým vývojem. Stejně tak se s tímto problémem setkáváme i u postavení osobních předmětových zájmen, u kterého v obou systémech převažuje proklitické postavení. Největší posun ve vývoji pak vidíme u problematiky oslovování, kde sledujeme tendenci úplného zániku 2. os. jak plurálu, tak i singuláru.

Za zmínku také stojí, že některé z rysů, které se dochovaly z klasické portugalštiny, jako např. nepalatalizovaná výslovnost implozivních sibilant /s/ a /z/, používání gerundia ve slovesných perifrázích a větší otevřenost pretónických vokálů, jsou dnes stěžejními rysy, které odlišují brazilskou portugalštinu od současné evropské portugalštiny. Rozdílný vývoj těchto rysů v Brazílii a v Portugalsku pak dokazuje, že brazilská varianta nabyla samostatnosti a začala se vyvíjet nezávisle na svém evropském protějšku.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

- Bechara, Evanildo. *Moderna Gramática Portuguesa*. Rio de Janeiro: Nova Fronteira, 2009, 37.^a ed.
- Castro, Ivo. *Introdução à História do Português*. Lisabon: Edições Colibri, 2008, 2.^a ed.
- Cunha, Celso – Cintra, Lindley. *nova gramática do português contemporâneo*. Rio de Janeiro: Lexikon, 2017, 7.^a ed.
- Hricsina, Jan. *Vývoj portugalského jazyka*. Praha: Karolinum, 2015.
- Teyssier, Paul. *História da língua portuguesa*. Přel. Celso Cunha. Lisabon: Livraria Sá da Costa Editora, 2001, 8.^a ed.

Sekundární literatura:

- Araújo, Aline Moreira de. A relação entre artigo definido e pronome possessivo pré-nominal no português brasileiro. *Revista Inventário*, leden/červen 2014, 14.^a ed. Dostupné z: <http://www.inventario.ufba.br>.
- Biazolli, Caroline Carnielli. *Posição de clíticos pronominais em duas variedades do português: inter-relações de estilo, gênero, modalidade e norma*. São Paulo, 2016. Diplomová práce. Universidade Estadual Paulista. Faculdade de Ciências e Letras.
- Hricsina, Jan. Substituição do gerúndio pela construção a + infinitivo no Português Europeu (estudo diacrónico). In *Studia iberystyczne*. Ed. Anna Rzepka– Natalia Czopek. Kraków: Księgarnia akademicka, 2014.
- Ósorio, Paulo – Vázquez Diéguez, Ignacio. Dados diacrónicos da estrutura durativa em português e galego. *Estudos de lingüística galega*, 2018, n. 10, s. 87-101.
- Magalhães, Telma Vianna. O uso de artigo definido diante de pronome possessivo em textos portugueses do século XVI a XIX. *Leitura*, 2011, n.47, s.123-143.
- Nascimento, Maria Fernanda Bacelar do - Mendes, Amália - Duarte, Maria Eugênia Lammoglia. Sobre formas de tratamento no português europeu e brasileiro. *Diadorim*. Rio de Janeiro, vol. 20 – Especial, 2018, s. 245-262.
- Silva, Rosa Virgínia Mattos. Fatores sociohistóricos condicionantes na formação do português brasileiro: em questão o propalado conservadorismo da língua portuguesa no Brasil. *ANPOLL*, jun. 2003, n. 14, s. 205-231.

- Rinke, Esther. A combinação de artigo definido e pronome possessivo na história do português. *Estudos de Lingüística Galega* 2, 2010, s.121-139.

Webové stránky:

- Guimarães, Eduardo. *Enciclopédia das línguas no Brasil*. [online]. [cit. 2021-04-14]. Dostupné z: https://www.labeurb.unicamp.br/elb/portugues/historia_portugues_brasil.html.
- Squarisi, Dad. 65 palavras de origem tupi. In *Correio Braziliense*. 26.2.2019. [online]. [cit. 2021-05-03]. Dostupné z: <https://blogs.correiobraziliense.com.br/dad/65-palavras-de-origem-tupi/>
- Rocha, Carlos. A diferença entre uma consoante fricativa e uma africada. In *Ciberdúvidas da língua portuguesa*. 17. 10. 2007. [online]. [cit. 2021-05-08]. Dostupné z: <https://ciberduvidas.iscte-iul.pt/consultorio/perguntas/a-diferenca-entre-uma-consoante-fricativa-e-uma-africada/21775#>
- Rocha, Carlos. As origens da troca do [v] a [b]. In *Ciberdúvidas da língua portuguesa*. 6.1.2016. [online]. [cit. 2021-05-11]. Dostupné z: <https://ciberduvidas.iscte-iul.pt/consultorio/perguntas/as-origens-da-troca-do-v-pelo-b/33670>

Znaky fonetického přepisu

V této práci se přikláníme k zápisu, který používá ve své učebnici *Vývoj portugalského jazyka* český lingvista Jan Hricsina. Tento zápis je čerpán z fonetické transkripce API, zavedené Mezinárodní fonetickou asociací (*Association Phonétique Internationale* – API) v roce 1886. Ve fonetické transkripci API má každý znak právě jednu hlásku a naopak:⁷⁷

Foném, alofon	Charakteristika	Příklad
Samohlásky		
/a/	střední nízká orální	ca sa
/ɐ/	střední středová orální	cas a
/e/	přední polovysoká orální	faz e r
/i/	vysoká středozaďní orální	est e
/ɛ/	přední polonízká orální	c é u
/i/	přední vysoká orální	viz in ho
/o/	zaďní polovysoká orální	to do
/ɔ/	zaďní polonízká orální	bo la
/u/	zaďní vysoká orální	bu rr o
Souhlásky		
/b/	znělá bilabiální okluziva orální	b arba
/β/	znělá bilabiální frikativa orální	aboli r
/d/	znělá apikodentální okluziva orální	d ente
/ɬ/	znělá postdorsovelární laterála labializovaná	Portuga l
/ɾ/	znělá jednokmitová apikoalveolární vibranta orální	come r
/r/	vícekmitová apikoalveolární vibranta orální	re d e
/X/	neznělá dorsovelární konstriktiva orální	ar r umar
/h/	znělá glotální frikativa orální	am o r
/s/	neznělá predorsoalveolární frikativa orální	ce d o
/ʃ/	neznělá apikoalveolární frikativa orální	pas s o
/ʒ/	neznělá prepalatální labializovaná frikativa orální	x í cara
/t/	neznělá alveodentální okluziva orální	pa t a
/tʃ/	neznělá palatální afrikáta orální	ch ave
/v/	znělá labiodentální frikativa orální	va v e
/z/	znělá predorsoalveolární frikativa orální	fa s e
/ʒ/	znělá apikoalveolární frikativa orální	ca s a
/ʒ/	znělá prepalatální labializovaná frikativa orální	Te j o

⁷⁷ Hricsina, Jan. Cit. d., s. 14-16.

Resumé:

Práce nabízí pohled na problematiku historie jazyka, konkrétně vztahu brazilské portugalštiny a klasické portugalštiny. Úvodní část práce se věnuje historickému kontextu vzniku brazilské portugalštiny, s ohledem na jazykové vlivy jednotlivých historických etap. Práce se dále zabývá popisem rysů z klasické portugalštiny a popisem rysů současné brazilské portugalštiny. V obou systémech se práce zaměřuje na jevy, které se alespoň dílčím způsobem objevují jak v klasické portugalštině, tak v brazilské portugalštině. Mezi tyto rysy patří popis vokálního systému v nepřízvučné nefinální, nepřízvučné finální a přízvučné pozici a dále pak popis konsonantického systému zaměřený na simplifikaci subsystému sibilant, simplifikaci opozice /tʃ/ a /ʃ/, palatalizaci implozivního /s/ a /z/ a také verberantu /r/ a vibrantu /r/. Následně se věnujeme popisu morfosyntaktického systému se zaměřením na: postavení určitého členu před přivlastňovacím zájmenem, problematiku oslovení, postavení osobních předmětových zájmen ve větě a používání gerundia ve slovesných perifrázích. V závěru práce pak dochází k srovnání těchto rysů v obou systémech a vyhodnocení do jaké míry zůstaly zachovány rysy uvedené rysy klasické portugalštiny v současné brazilské portugalštině.

Resumé (português):

O trabalho oferece uma visão sobre a história da língua, concretamente sobre a relação entre o Português Brasileiro e o Português Clássico. A parte introdutória da tese é dedicada ao contexto histórico, no que diz respeito às influências na evolução do Português Brasileiro. A tese também trata de uma descrição de características do período do Português Clássico e de uma descrição de características do Português Brasileiro contemporâneo. Em ambos os sistemas, o trabalho se concentra nos fenômenos, que ocorrem pelo menos em parte, tanto no Português Clássico como no Português Brasileiro. Essas características incluem uma descrição do sistema vocálico em posições: átona não final, final átona e tônica; bem como uma descrição do sistema consonântico com foco nas seguintes características: simplificação do subsistema sibilante, simplificação da oposição / tʃ / e / ʃ /, palatalização do / s / e / z / implosivo, verberante / r / e vibrante / r /. Posteriormente nos dedicamos também à descrição do sistema morfosintático com foco na posição de artigo definido diante de pronomes possessivos, na questão de formas de tratamento, na posição dos pronomes pessoais átonos e no uso do gerúndio nas locuções verbais. Ao final do trabalho, há uma comparação dessas características em ambos os sistemas e uma avaliação da extensão em que as características do Português Clássico foram preservadas no Português Brasileiro contemporâneo.